

मधुकरराव दादा एक समाजसुधारक

प्रा. जीवन खुशालराव शिंदे,

सौ. मंजुळाबाई कॉलेज खतगांव ता.बिलोली जि. नांदेड.

Paper Received On: 25 MAR 2022

Peer Reviewed On: 31 MAR 2022

Published On: 1 APR 2022

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

महाराष्ट्र ही संत -महंताची, शूर-वीरांची, हुतात्म्यांची, नवरत्नांची पावन पवित्र भूमी म्हणून ओळखली जाते. या भूमीतला प्रत्येक मातीचा कण ना कण संताच्या पदस्पर्शाने पवित्र झालेला आहे. याच महाराष्ट्रातील शिखांची दक्षिण काशी असलेल्या व संस्कृत कविचा जिल्हा असलेल्या ऐतिहासिक पौराणिक वारसा लाभलेल्या पवित्र अशा नांदेड जिल्ह्यातील विलोली तालुक्यात खतगाव या नगरीत "शुद्ध बीजापोटी " फळे रसाळ गोमटी" या उक्ती प्रमाणे कुस्ती गिरांची आवड व सागराची शांतता अंगी असलेले श्री वापुरावजी पाटील व संस्कारप्रिय अशा सौ. मंजुळाबाई या दाम्पत्याच्या पोटी एक तेजस्वी हिरा जन्माला आला ज्या हिऱ्याने आपल्या शैक्षणिक राजकीय व सामाजिक कार्यातून अनेकांचे डोळे दिपवून अमृतमहोत्सवी वर्षात पदार्पण केले. असा हिरा म्हणजे महान समाज सुधारक मधुकरदादा होत. अशा दादाच्या कार्याच्या आढावा घेण्यासाठी हा विषय संशोधनासाठी मी ठेवतो आहे.

मनुष्य हा समाजशील प्राणी आहे. 'Man is a social animal' मानव व समाज यांचे अतुट असे नाते आहे. माणूसच समाज घटवितो व माणूसच समाज विघटवित असतो. विघडलेल्या समाजाला सुधारण्याचे कार्य समाजसुधारक करतात. समाजाची चिंता करणारे विग्नभर लोक आहेत पण चिंता दूर करणारे मात्र मुटभर लोक आहेत. त्यापैकी एक समाजसुधारक मधुकरदादा हे आहेत.

बालपणापासूनच दादांना त्यांच्या माता-पित्यांकडून सुसंस्काराचे बाळकडू पाजवले असल्यामुळे त्यांना आदर्श समाजाविषयी तळमळ लागून राहिली. दादांना मानस होता की, समाजसुधारणा करायची असेल तर प्रथम माणसांचे शरीररोग दूर करावे मग मानसिक रोग दूर करणे गरजेचे आहे. म्हणून त्यांनी व्यसनाधीनता नाहीशी करण्यासाठी तळमळीने प्रयत्न चालू केले. माणूस हा अनुकरणाशील प्राणी असल्यामुळे तो दुसऱ्यांच्य अनुकरणातून काही वेळा व्यसनाच्या आहारी जातो. व्यसनी माणसाला पाहिले की, दादांच्या तळपायाची आग मस्तकाला जात असे. पण दादा आपला राग अनावर होऊ न देता त्याला जवळ बोलावून सांगत की, 'अरे आपले लाख मोलाचे शरीर तंबाखू विडी, गुटखा खाऊन बरवाद करू नकोस' दादांचे हे बोल ऐकून अनेक लोक व्यसनापासून मुक्त झाले तसेच दादा हे सुध्दा शाकाहारी होते तसेच मुक्ता प्राण्यांची हत्या करू नका असे ते तळमळीने सांगत असायचे.

शरीर निरोगी व सुदृढ ठेवण्यासाठी व्यायाम आवश्यक आहे असे ते म्हणतात. दादा हे केवळ इतरांना मार्गदर्शन करित नाहीत तर ते स्वतः दररोज पहाटे उठून योग आणि व्यायाम करायचे. दादांच्या शरीरराकडे पाहिले की दादांनी ७५ वी गाठली आहे असा डोळ्यांवरसुध्दा विश्वास बसत नसायचा. इतकी त्यांच्या शरीरारत सुडीलता व तेजस्वीता होती. दादा हे बोलके समाजसुधारक नव्हते तर ते एक कर्त समाज सुधारक होते.

लवकर निजे लवकर निजे | तया आरोग्यसंपदा भेटे |

असा महान मंत्र दादा सर्वांना देतात व स्वतःही त्याचे अचूक अनुकरण करतात.

दादा या योगाची माहिती शिक्षकांकडून सर्व विद्यार्थी कुटुंबीय, नातलगाना देण्यास सांगितले. यावरून दादांची समाजसुधारणेची तळमळ लक्षात येते.

सामाजिक कार्य

दादांनी समाजातील जातीयता दूर करण्यासाठी प्रयत्न केले. जे लोक गुलामीत जीवन जगत होते व अन्यायाचे चटके सहन करत होते अशांना त्यांनी माणूस म्हणून जगण्याचा हक्क मिळवून दिला. तसेच दादा हे धर्मनिरपेक्ष आहेत. सर्व धर्मांचा ते आदर करत. प्रत्येक धर्मग्रंथाचा त्यांनी जाणीवपूर्वक अभ्यास करायचे. दलित, इतर मागासवर्गीय व मुस्लिम यांना दादा जवळ बोलावून त्यांना आपलेसे करून त्यांचे हक्क व न्याय त्यांना प्राप्त करून दिल्यामुळे समाजातील सर्व लोक दादांना 'ईश्वरीय अवतार' मानायचे.

१) दादा राजकारणात असताना कसल्याही प्रकारचा भ्रष्टाचार त्यांच्या हातून घडला नाही. राजकारणामध्ये सज्जन व दुर्जन असे दोन्ही प्रकारचे लोक असतात. दोघांमध्ये फरक इतका असतो की, सज्जन दुसऱ्यांना हसवत जगवितात तर दुर्जन दुसऱ्यांना रडवत असतात. पण दादा हे सज्जनाच्या पंक्तीतले असल्यामुळे सतत गरिबांचे अश्रू पसून त्यांना हसवत जगवितात. दादांच्या रक्तामध्ये माणुसकी भिनलेली आहे. माणूस हा प्राणी आहे. माणुसकी त्याचा धर्म आहे. म्हणजेच माणुसकीशिवाय माणसाला अर्थ प्राप्त होऊ शकत नाही. दादांनी माणुसकीमुळेच गोरगरिबांच्या, बालकांच्या पाठीवर मायेचा हात फिरवून त्यांच्या समस्यांची विचारपूस करून व सर्वांना योग्य तो सल्ला देत असतात. यावरूनच दादा एक मानवतेचे पूजारी वाटतात.

२) दादा धार्मिक कार्यातूनही समाजसुधारणेचे स्वप्न पाहतात. समाजातील जे लोक सांस्कृतिक व सामाजिक मूल्य विसरून भरकटत चाललेले होते. अशांना सुसंस्कृत बनविण्यासाठी दादांनी समाजसुधारणेचे व्रत हाती धरून मौल्यवान आयुष्य आदर्श समाज बनविण्यासाठी खर्ची केले.

३) शिक्षणाच्या माध्यमातून ग्रामीण भागातील युवकांना शिक्षणाची संधी दिली. अनेकांना नोकऱ्या, रोजगारांची संधी प्राप्त करून दिली. समाजसुधारणेसाठी शिक्षण हा एक महत्वाचा घटक आहे. शिक्षणामुळे माणसाचा सर्वांगीण विकास होत असतो. या विचारातूनच दादांनी ज्या काळात खतगाव व परिसरातील मुलेमुली शिक्षणापासून वंचित राहत होते त्यांना श्री साई शिक्षण प्रसारक मंडळ खतगावच्या माध्यमातून शिक्षणाची संधी उपलब्ध करून दिली. तसेच अनेक दुर्दम्य भागामध्ये शाळा उघडून तेथल्या मुलामुलींच्या शिक्षणाची सोय करून दिली. अनेकांना भाकरीचा चंद्र शोधणाऱ्या सामान्य माणसांना नोकऱ्या दिल्या.

४) तसेच पैशाअभावी शिक्षणापासून वंचित राहत होते. अशासाठी दादांनी वसतिगृहाची स्थापना करून त्यांच्या राहण्या-खाण्याची व्यवस्था केली. साई शिक्षण संस्थेच्या सचिव पदी प्रगल्भ व्यक्तिमत्व असलेले आपले धाकटे बंधू मा. बाळासाहेब पाटील यांची नेमणूक दादांनी केली. या संस्थेमध्ये व्याख्यान, शिबिरे, क्रीडास्पर्धा, सांस्कृतिक कार्यक्रमाचे आयोजन करून सचिवपदाची धुरा ते अतिशय नेटाने चालवत आहेत. एवढेच नसून दादांनी इंद्रजी शिक्षणासाठी सुरू केलेली शाळा सुध्दा नावारूपाला आलेली आहे. म्हणून दादांना 'आधुनिक महात्मा फुले' असे म्हटले जाते.

५) १९६५ ला जिल्हा परिषदेची निवडणूक लढविली त्यांचा विजय झाला. तेव्हा त्यांची जि.प. चे. कृषि सभापती म्हणून विनविरोधी निवड करण्यात आली तेव्हा दादांनी जिल्हाभर फिरून बागायतदारांच्या समस्या जाणून घेवून त्यांना दादा प्रेरित केले. तसेच १९७२ ला एस.टी. महामंडळावर संचालक पदी निवड झाली. 'बहुजन हिताय बहुजन सुखाय' या

उक्तीप्रमाणे दादांनी मराठवाड्यातल्या कित्येक गरजू होतकरू तरुणांना महामंडळात निस्वार्थ भावनेने नोकऱ्या दिल्या त्यातूनच त्यांच्या समाजसुधारणेच्या कार्याचा ठसा उमटलेला दिसतो.

६) १९८३ ला विलोली परिसरात महापुराने थैमान घातले होते. तेंव्हा मा. भास्करराव पाटलासोबत दादांनी पायाची काई करून गावा-गावातल्या लोकांचे दुःख आश्रु पुसले होते. अशा लोकांसाठी झटणारा, तळमळ करणारा, सत्याची बाजू मांडणारा, लोकहितवादी राजा म्हणजे मधुकरदादा होते.

७) १९८६ ते १९९६ च्या काळात गोदावरी मनार सहकारी साखर कारखान्याचे संचालक म्हणून दादा काम पाहत होते. तेंव्हा शेतकऱ्यांच्या ऊसाला चांगला भाव दिला होता. जिकडे-जिकडे हिरवळ दिसत होती. पाण्याचे पाट वाहत होते. कारण विहिरीसाठी कर्ज दिले होते, मानार नदीवर कोल्हापूर बंधारे उभारले होते. कर्मचाऱ्यांसाठी शंकरनगर येथे निवासाची सोय केली होती. कामाचा उत्साह वाढावा म्हणून दादांनी बोनस देत आसाचे असा मोठ्या मनाचा दानशूर कर्ण म्हणजेच मधुकरदादा होय.

८) १९९६ ते २००८ च्या दरम्यान नृसिंह सहकारी सुत गिरणी खानापूरचे चेअरमन म्हणून दादा कार्य पाहत असतांना अनेकांच्या हाताला काम दिले नोकऱ्या दिल्या म्हणजेच दादाला समाजाविषयी अतिशय तळमळ होती.

प्रत्येक पुरुषाच्या यशामध्ये स्त्रियांचा सिंहाचा वाटा असतो. त्याचप्रमाणे दादांच्या यशामध्येही त्यांचा अर्धोगिनीचा म्हणजेच सौ. ललितावाईचा सिंहाचा वाटा आहे. दादांच्या समाजिक कार्यामध्ये त्यांच्या अर्धोगिनीने लालित्य ओतून मोलाचे सहकार्य केले आहे.

अशा अनेक कार्यातून दादांचे समाजसुधारणा करण्याचे कार्य न दमता, न थकता अखंडपणे चालू होते. म्हणून दादाला समाजाने समाजसुधारक अशी पदवी बहाल केली होती.

सारांश :-

अशा प्रकारे मधुकर दादा म्हणजे समाजासाठी एक आदर्श ध्येयवेडे होते. त्यांच्या स्वभाव मुळात सामाजिक बांधीलकीचा होता. 'मायेचा पाझर करुणेचा सागर' दादा मधुकर होते. त्यांचे अष्टपैलू व्यक्तिमत्व ते एक थोर समाजसुधारक, साहित्यिक असे हसऱ्या चेहऱ्याचे आनंददायी जीवन स्वतः जगणारे व समाजाला जगण्यास शिकविणारे बहुआयामी निस्वार्थ व्यक्तिमत्त्वाचे मधुकर दादा एक समाजसुधारक होते.

संदर्भ सूची :-

मधुगौरव विशेषांक

ओवी गावू विज्ञानाची	-	मधुकरराव पाटील
भगवतगितेचा हिंदी अनुवाद	-	लेखक मधुकरराव पाटील
ग्रामगितेचा हिंदी पद्यानुवाद	-	मधुकरराव पाटील
मधुगुंज	-	कवी मधुकरराव पाटील
जीवनपथ	-	कवी मधुकरराव